Kül-Világ
A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK FOLYÓIRATA

VIII. évfolyam
2011/1-2.

TANULMÁNY

Kajtár Gábor:

A terrorizmus elleni önvédelem a XXI. században

A nemzetközi terrorizmussal szembeni önvédelem kérdése nem 2001 szeptemberében merült fel először. Ekkortól vált azonban nyilvánvalóvá, hogy a nemzetközi terrorizmus ellen indított „háború" azzal fenyeget, hogy teljes mértékben szétfeszítheti az önvédelem jogához kapcsolódó normatív szabályrendszert. Az új doktrína következtében az önvédelem jogához kapcsolódó minden garanciális szabály radikálisan kitágulna, vagy akár teljesen értelmét vesztené. Az amerikai álláspont minimálisra szállítja le a mennyiségi feltételt, vagyis bármilyen intenzitású terrortámadás kiválthatja az önvédelem jogát. Gyakorlatilag megszünteti a minőségi komponenst a betudás végtelenségig történő tágításával, vagy annak akár teljes elhagyásával. A megelőző csapás doktrínájával a közvetett veszély esetére alkalmazott megelőző önvédelem koncepcióját kiterjeszti a nem küszöbön álló támadásokra is. Mindezekkel a fegyveres támadás bizonyíthatósága és valószínűsíthetősége is lehetetlenné válna, nem is beszélve arról, hogy a szükségesség és arányosság kritériumai is értelmüket vesztenék.

Ezek, és más kiterjesztések, az önvédelmi jog egyes komponenseinek tág értelmezései külön-külön is a tágan értelmezendő főszabály – szűk kivétel rendszerének lényegét kezdik ki, de kummulatíve alkalmazva e tágításokat nemcsak az önvédelem jogának, de a 2. cikk (4) bekezdésének is a végét jelenti.

> „Teljesen tarthatatlan azonban az az egyesek által hangoztatott álláspont, hogy a nemzetközi jog értelmében jogosan háborút lehet indítani az olyan növekvő hatalom gyengítésére, amely túlzott gyarapodása esetén ártalmassá válhat… a méltányossággal teljes ellentétben áll az a nézet, hogy az erőszak elszenvedésének lehetősége jogot ad erőszak alkalmazására. Az emberi élet olyan, hogy teljes biztonságban soha sincs részünk."[1]

Bevezetés

Az általános erőszaktilalom alóli kivételként ismert önvédelem jogának alapokmánybeli és szokásjogi szabályai meglehetős pontossággal tartalmazzák, hogy ki, mi és ki ellen, mikor és

• Kajtár Gábor egyetemi tanársegéd az ELTE ÁJK Nemzetközi Jogi Tanszékén, ahol nemzetközi jogot és EU jogot tanít. 2004-ben végzett summa cum laude az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, ugyanitt 2006-ban politológus MA diplomát is szerzett. Külföldi tanulmányokat folytatott a Rotterdami Erasmus Egyetemen (2001/2002) és a Cambridge-i Egyetemen. Fő kutatási területe a kollektív biztonság rendszere és az önvédelem egyes kérdései a nemzetközi jogban, a nemzetközi jog filozófiája, továbbá az EU kül- és biztonságpolitikája. E-mail: gaborkajtar@gmail.com.

[1] Hugo GROTIUS: A háború és a béke jogáról, Második könyv, I. fejezet, XVII.

meddig, valamint milyen módon és korlátok között alkalmazhat önvédelmet. Ezeket a részletes szabályokat az ENSZ Alapokmányából és az azzal párhuzamosan létező és azt egyben ki is egészítő nemzetközi szokásjogból ismerjük. Ezen túl a Nemzetközi Bíróság az elmúlt évtizedekben számos alkalommal értelmezte az idevágó normákat, joggyakorlatából kirajzolódik e jogintézmény majd minden részletszabálya. A 2001. szeptemberi terrorcselekmények következtében, a terrorizmus elleni „háború" jegyében az eddigi legnagyobb kihívás érte az önvédelem jogának normatív rendszerét. Ha ugyanis elfogadjuk a Bush-doktrína nemzetközi jogilag releváns részeit, úgy teljesen parttalanná tesszük e fontos kivételt, és egyben alapjaiban rengetjük meg korunk legfontosabb, az erőszak általános tilalmát kimondó jus cogens normáját. Az USA utolsó két nemzetvédelmi stratégiája és a fontosabb amerikai nyilatkozatok hordozta óriási veszély ellenére azonban az is kétségtelen, hogy a XXI. század elején új veszélyforrásokkal és mind természetükben, mind eszközeiket tekintve más ellenséggel van dolga a megtámadott államoknak. A nemzetközi szokásjog kisebb változásai tükrében ezért kiemelt jelentősége van annak, hogy adott esetben úgy lehessen a fegyveres erő alkalmazásával is hatékonyan és eredményesen reagálni nem állami szereplők támadásaira, hogy ezzel egyidőben ne feszüljön szét végletesen az önvédelem jogának keretrendszere.

Tézis: Az önvédelem hagyományos joga

1945-ben az ENSZ megalakulásával, és az Alapokmány elfogadásával az emberiség történetében először került sor a fegyveres erőszak alkalmazásának általános tilalmára. Vagyis egészen a II. világháború végéig kellett várni ahhoz, hogy az államok meg tudjanak állapodni egy általános erőszaktilalmat kimondó jogi norma, valamint a Biztonsági Tanács keretei között létrejövő erőszakmonopólium elfogadásában. Az ENSZ Alapokmányának 2. cikk (4) bekezdése szerint:

> „A szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell."

A 2. cikk (4) bekezdése annak érdekében, hogy orvosolja a Briand-Kellogg paktum hiányosságait[2], szándékosan nem háborúindításról szól, hanem erőszakkal való fenyegetésről

[2] Yoram DINSTEIN: War, Aggression and Self-defence, CUP 2005, 85.o.

és annak alkalmazásáról. Az államok ezzel akarták a **teljes és átfogó államközi erőszaktilalmat elérni**, vagyis azt elkerülni, hogy a háborúnak bármilyen (formális vagy tartalmi) okból nem minősülő fegyveres konfliktus kibújjon az abszolút tilalom alól. A Nemzetközi Bíróság a 2. cikk (4) bekezdését az Alapokmány egyik sarokkövének nevezte[3] és nemcsak a nemzetközi szokásjog részének, de egyben jus cogensnek is tekintette[4]. A tilalom a 2. cikk (4) bekezdésének egyértelmű szóhasználata miatt **csak államokra vonatkozik**, a tilalom címzettjei, és az ENSZ tagjai csakis államok lehetnek. A védendő „más államot" azonban tágan kell értelmezni, vagyis az ENSZ tagság, vagy az elismerés hiánya egyetlen államot sem foszthat meg a 2. cikk (4) bekezdésében biztosított védelemtől[5]. A de facto rezsimek és a még el nem ismert államok is e rendelkezés védelme alá kerülnek. De mivel a tilalom az államok „nemzetközi érintkezéseire" vonatkozik, az az államok tisztán belső erőszak alkalmazására nem terjed ki, vagyis sem belső csoportok az állam elleni fegyverhasználatára, sem az állam ellenük alkalmazott fegyverhasználatára nem terjed ki. Ahogy az állam területén harcoló olyan külföldi csoportokra sem, akiknek a magatartása nem tudható be egyetlen államnak sem, hiszen ebben az esetben is hiányzik az államok közötti nemzetközi érintkezés kötelező eleme[6].

Az államközi tilalom általános és átfogó jellege attól függ, hogy **hogyan értelmezzük az „erőszak" fogalmát**, valamint hogy milyen jelentőséget tulajdonítanak az államok annak a látszólagos szűkítésnek, mely csupán *„más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló"* erőszakot, illetve az azzal való fenyegetést tiltotta meg. A Nemzetközi Bíróság már 1949-ben, a Korfu-szoros ügyben nem fogadta el azt az erőszakfogalom szűkítésével érvelő brit álláspontot, mely szerint a későbbi bírósági eljárásra gyűjtött bizonyítékok céljából történő erőszakos beavatkozás nem sérti a 2. cikk (4) bekezdését. A bíróság világossá tette, hogy *„a beavatkozás állítólagos joga annak az erőszak-politikának a megnyilvánulása (manifestation of a policy of force), amely a múltban a legsúlyosabb visszaélésekre adott lehetőséget és így nincs helye a nemzetközi jogban… mivel a dolgok természetéből fakadóan ez a legerősebb államok kiváltsága lenne, és így könnyen vezethetne a nemzetközi igazságszolgáltatás*

[3] *„The prohibition against the use of force is a cornerstone of the United Nations Charter."* DRC v Uganda, ICJ Reports (2005) 168, para. 148. Hasonlóan vélekedik még Louis HENKIN: The Report of the Death of Article 2 (4) Are Greatly Exaggerated, 65 AJIL 1971, 544-548 *(„the heart of the United Nations Charter"*); DINSTEIN: i.m. 95.o. (*„the cornerstone of present-day customary international law"*).

[4] Nicaragua v USA, ICJ Reports (1986) 14, para. 187-190. Lásd még Bruno SIMMA: The Charter of the United Nations - A Commentary. Oxford, OUP 2002, 121-123.o.; Peter MALANCZUK: Akehurts's Modern Introduction to International Law. London, Routledge, 1997., 87.o.; Ian BROWNLIE: International Law and the Use of Force by States: Oxford, OUP, 1963., 113.o.

[5] *„Az agresszió …használata független az elismeréssel kapcsolatos kérdésektől vagy attól, hogy egy állam tagja-e az ENSZ-nek".* A Közgyűlés 3314. sz. határozata az agresszió fogalmáról, 1 cikk a) pont.

kiüresedéséhez.[7]A Nemzetköz Bíróság az erőszak fogalmának tisztázása során azt is kifejtette, hogy szemben irreguláris (ellenzéki) erők finanszírozásával, mely csupán a más államok belügyeibe történő beavatkozás tilalmát sérti, **az ilyen csoportok felfegyverzése és kiképzése már sérti** a 2. cikk (4) bekezdését[8]. Leszámítva az 1949-es brit álláspontot az államok a legritkább esetben és akkor is csak másod- vagy harmadlagosan érveltek[9] fegyveres beavatkozásaik során az erőszak fogalmának szűk értelmezésével. Ebből a szempontból a **humanitárius intervenció** doktrínájának nemzetközi jogi érvekkel történő alátámasztása számít egyedül kivételnek.

E vita során azonban épp a 2. cikk (4) bekezdésének általánosan elfogadott tág értelmezése következtében utasítja el a nemzetközi jogászok és az államok elsöprő többsége is azt a kisebbségi álláspontot, miszerint a humanitárius intervenció sem a katonai beavatkozással érintett állam területi épségét, sem politikai függetlenségét nem sérti, és a beavatkozás az ENSZ céljaival is összeegyeztethető. Ráadásul az Alapokmány előkészítő munkálatai egyértelműen mutatják, hogy a Dumbarton Oaks-i javaslatban sem a területi épség, sem a politikai függetlenség megkötés nem szerepelt. Ezeket számos kisebb állam javasolta a San Franciscó-i konferencián épp annak érdekében, hogy kifejezetten hangsúlyozzák a 2. cikk (4) bekezdés átfogó tilalmát, és semmilyen értelemben sem szándékoztak korlátozni annak generális tilalmát[10]. Az átfogó erőszaktilalom következtében a korábban esetenként jogszerűen alkalmazott fegyveres represszáliák is teljes egészükben jogellenessé váltak[11], a Közgyűlés 2625. sz. határozata expressis verbis ki is mondja, hogy „Az államok kötelesek tartózkodni az erőszak alkalmazásával járó represszáliától".[12] Az államközi erőszaktilalmat kimondó jus cogens normával kapcsolatban tehát konszenzus van arról, hogy az államok egymás közötti

---

[6] SIMMA: Kommentár, 133.o.

[7] Corfu Channel Albania v UK, ICJ Reports (1949) 4., 34-35. Bővebben lásd Rosalyn HIGGINS: Problems and Process, OUP 1994., 240.o. és Christine GRAY: International Law and the Use of Force. Oxford, OUP 2008., 32.o.

[8] Nicaragua v USA, para. 228. Az ítélet során a bíróság a hivatkozott többek között a Közgyűlés 2625. sz. határozatára is (Nyilatkozat az államoknak az Egyesült Nemzetek Alapokmányával összhangban levő baráti kapcsolatait és együttműködését szabályozó nemzetközi jogi elvekről, 1970. október 24.), mely szerint *„Minden állam köteles tartózkodni olyan irreguláris erők vagy fegyveres bandák szervezésétől vagy szervezésének bátorításától, beleértve a zsoldosokat is, amelyek célja egy másik állam területére való behatolás. Minden állam köteles tartózkodni egy másik államban végbemenő polgárháborús cselekmények vagy terrorcselekmények szervezésétől, ösztönzésétől, segítésétől, abban való részvételtől vagy saját területen ilyen cselekmények elkövetésére irányuló szervező tevékenység eltűrésétől, ha a jelen bekezdésben említett cselekmények erőszak alkalmazásával vagy azzal való fenyegetéssel járnak."*

[9] Izrael az 1976-os entebbei, az USA pedig az 1983-as grenadai beavatkozása során sokadik érvként hivatkozott a 2. cikk (4) bekezdésének szűkítő értelmezésére, amit az államok döntő többsége kategorikusan el is utasított.

[10] UNCIO VI, 304, 334-335, 556-558.o.

[11] Lásd pl. HIGGINS: i.m. 240.o.; Malcolm SHAW: Nemzetközi jog. Budapest, Complex, 2008., 918-919.o.; Dinstein: i.m. 221-222.o.

[12] A Nemzetközi Bíróság a Nicaragua v USA ügyben egyértelművé tette, hogy fegyveres erőszak alkalmazására csupán egyetlen egy nemzetközi jogot sértő magatartás esetében kerülhet sor, fegyveres támadás esetén. A fegyveres támadás az önvédelmi jog sine qua non feltétele, para. 193-195, 210-211, 237.

viszonyát tekintve minden fegyveres erőszakot tilt, függetlenül annak súlyától és motívumától. A 2. cikk (4) bekezdésének szintje olyan alacsonyan van (vagyis olyan tágan kell értelmezni a fegyveres erőszak fogalmát), hogy abba minden, a nemzetközi határokat megsértő (közvetlen) erőszak alkalmazása beletartozik, és a Nemzetközi Bíróság gyakorlata szerint az erőszakot alkalmazó ellenzéki erők fegyverekkel és kiképzéssel való támogatása, vagy az állam területének más állam elleni erőszak alkalmazása céljából történő átengedése[13] (ez utóbbi kettő a közvetett erőszak formája) is kimeríti az általános tilalom megsértését.

A 2. cikk (4) bekezdését csak az Alapokmány 39. és 51. cikkeivel, azokkal kontextusban és összhangban lehet értelmezni. Azaz az államközi általános erőszaktilalom alól két kivétel van: a Biztonsági Tanács felhatalmazásával alkalmazott fegyveres erő és az önvédelem joga. A kollektív biztonsági rendszer keretében, vagyis a BT határozatai alapján alkalmazott fegyveres erőszak az esetleges időtényezőt leszámítva minden tekintetben megelőzi az önvédelemhez való jogot. A **Biztonsági Tanács kötelező határozatai minden tekintetben prioritást élveznek az önvédelem jogával szemben**[14]. Az ENSZ Alapokmánya mind az általános erőszaktilalom biztosítása, mind a viták békés rendezésének érdekében központi szerepet szán a kollektív biztonság rendszerének és az erőszakmonopóliummal felruházott Biztonsági Tanácsnak. Az Alapokmány a rendkívüli helyzetekre való tekintettel lehetővé teszi az áldozat számára, hogy ha kivételesen és átmeneti jelleggel is, de az erőszakmonopólium birtokában lévő döntéshozó nélkül is jogszerűen alkalmazzon fegyveres erőszakot[15].

A kollektív biztonság rendszerének egyik legfontosabb rendelkezése a 39. cikk, mely azon túl, hogy **a kényszerintézkedéseket lehetővé tevő mechanizmus előszobája**, egyben egy újabb erőszakfogalommal gazdagítja az Alapokmány rendszerét:

> „A Biztonsági Tanács megállapítja a béke bárminő veszélyeztetésének vagy megszegésének, vagy bárminő támadó cselekménynek fennforgását és vagy megfelelő ajánlásokat tesz, vagy határoz a felett, hogy milyen rendszabályokat kell a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása érdekében a 41. és 42. cikkek alapján foganatosítani."

Az Alapokmány 39. cikkében említett **„támadó cselekmény"** kifejezéssel több probléma is van. Egyrészt az, hogy az Alapokmány nem tartalmazza a fogalom meghatározását.

[13] SIMMA: i.m., 119.o.
[14] Ez következik a BT-nek való jelentéstételi kötelezettségből, valamint abból, hogy az önvédelem kizárólag a BT szükséges intézkedéseinek megtételéig tart. A 713. sz. határozattal kapcsolatban a testület 1992-ben egyértelműen elutasította Bosznia-Hercegovina kérését az átfogó fegyverembargó megszüntetésével kapcsolatban, pedig az újonnan létrejött állam pont az önvédelem természetes jogának elsőbbségével érvelt.
[15] Részletesen lásd KAJTÁR Gábor: A kollektív biztonság rendszere, In: KARDOS Gábor – LATTMANN Tamás (szerk.): Nemzetközi Jog, Eötvös Kiadó 2010.

Ez azért is zavaró, mert a 2. cikk (4) bekezdésében használt erőszakfogalomtól eltérő szóhasználatról van szó. Azaz nem egyértelmű, hogy minden, az általános erőszaktilalmat megsértő magatartás agressziónak is minősül-e egyben. Másrészt az agresszió fogalma nem szakítható ki kontextusából, azaz a 39. cikk szövegkörnyezetéből. Az agresszió itt a béke veszélyeztetésével, valamint a béke megszegésével együtt szerepel, és egyértelműen **a „helyzet meghatározására"** szolgál, vagyis egy olyan politikai döntés meghozatalának első állomása, mely végső soron annak eldöntésére szolgál, hogy alkalmazzon-e az adott esetben a BT a nemzetközi béke és biztonság fenntartása, vagy helyreállítása érdekében kényszerítő intézkedéseket[16]. Mivel a BT elsősorban politikai testület, mely politikai döntéseket hoz[17], az Alapokmány pedig figyelemreméltó mozgásteret biztost[18] a szervezet számára a 39. cikk alkalmazása során, az agresszió fogalmának jelentősége véleményem szerint nem olyan nagy, mint amit időről időre tulajdonítanak neki. Tükrözi ezt a BT (erősen politikai megfontolások vezérelte) gyakorlata is, eddig csupán 3 állammal szemben[19] állapította meg agresszió elkövetését a testület, amikor működésbe hozta a 41-42. cikkek mechanizmusát[20]. A BT annak érdekében, hogy megfelelő kiutat kínáljon fel az elsőként támadó feleknek, az esetek elsöprő többségében a béke megszegését, sőt igen gyakran „csupán" annak veszélyeztetését állapítja meg[21]. Nem véletlen tehát, hogy Hollandia hangsúlyozta az agresszió meghatározásáról szóló 3314. sz. közgyűlési határozat vitája során, hogy sokkal célszerűbb lenne a fegyveres támadás fogalmát meghatározni, és nem az agresszió fogalmának körülírásával foglalkozni. A 3314. sz. határozat előkészítő munkálataiból egyértelmű, hogy **az államok különbséget tettek az agresszió és a fegyveres támadás között** és a határozatban az előbbit kívánták meghatározni[22].

---

[16] SIMMA: i.m., 722.o.

[17] Presecutor v. Dusko Tadic, Decision on the defence motion for interlocutory appeal on jurisdiction, 2 October 1995, IT-94-1.

[18] GRAY: i.m., 19-20, 256-257.o.

[19] Ezek Dél-Afrika (387. sz. határozat: Angola megtámadása 1976 és 567. sz. 1985-ben, Botswana megtámadása 1985-ben: 567. határozat), Rhodesia (Zambia megtámadása 1979, 455.sz határozat) és Izrael (Tunézia bombázása 1985, 573.sz., és 1988-ban 611.sz. határozat) voltak. Minden más esetben a BT a másik két minősítés mellett döntött annak ellenére, hogy számos cselekményre egyértelműen ráillettek a 3314. sz. határozat egyes tényállásai. Így pl. Észak-Korea támadását (83. sz. határozat) a Falkland-szigetek 1982-es argentín megszállását (502. sz.) és Irak Kuvait elleni 1990-es inváziójá a BT (660.sz.) „csupán" a béke megszegésének minősítette. Ezen túl a BT „csupán" a béke veszélyeztetésének minősítette az arab államok Izrael elleni 1948-as támadását (54.).

[20] A béke megszegését pedig eddig csupán négyszer mondta ki a BT. Az esetek többségében a testület megelégszik a béke veszélyeztetésével is, hiszen ebben az esetben is ugyanazokat a joghatásokat váltja ki a határozat elkerülvén viszont a Losing Face jellegű szituációkat". Erről lásd Hans MORGENTHAU: Politics Among Nations, McGraw-Hill 1985, 385.o. Hasonló álláspontot van még DINSTEIN: i.m., 126., 129-130.o.

[21] 1990-ben a 678. sz. határozat, ami egyszerre ismeri el a kollektív önvédelemhez való jogot és engedélyezi egyben „minden lehetséges" lehetséges eszköz alkalmazását Irak ellen, egyben ad egy utolsó lehetőséget is: *„allow one final opportunity as a pause of goodwill".* Ez az ultima ratio attitűd végigkíséri a BT tevékenységét és összhangban van az Alapokmány céljaival és szemléletmódjával is.

[22] Az USA és az Egyesült Királyság kifejezetten ellenezték a fegyveres támadás bevételét a határozatba. A Szovjetunió is egyértelművé tette, hogy nem kezeli szinonimaként a két fogalmat. SIMMA: i.m., 795.o.

A határozat ajánló jellegét[23] tükrözi, hogy az államok csupán felhívják a BT figyelmét az agresszió meghatározására és javasolják, hogy tekintse azt irányadónak. Az útmutatásul szolgáló határozat azon túl, hogy egyértelművé teszi, a 39. cikk értelmében érdemben a BT-nek kell mindig eldöntenie, hogy fennáll-e agressziós cselekmény, az exemlpifikatív felsorolás végén a 4. cikkben leszögezi, hogy *„A cselekmények felsorolása nem kimerítő, és a Biztonsági Tanács úgy határozhat, hogy más cselekmények is agressziót képeznek az Alapokmány rendelkezései szerint”.* A határozat eltérő megfogalmazása és célja esetén minden bizonnyal egy ultra vires aktusról lett volna szó.

Számos okból mégis nagy jelentősége van a határozatnak. Egyrészt a fegyveres erőszak **legtipikusabb formáit** sorolja fel, ha csak exemplifikatíve is. Másrészt jelzi, hogy a fegyveres erőszak különböző formái és különösen **intenzitásai** jogilag is relevánsak. Az agresszió definíciójából egyértelműen kiderül, hogy minden agresszió egyben fegyveres erőszak, de vice versa ez már nem igaz (vagyis az agresszió a fegyveres erőszak teljes részhalmaza). Ez már a határozat preambulumából is világosan kiderül, mely a következőképp fogalmaz: *„számításba véve továbbá, hogy az agresszió az erő jogtalan alkalmazásának legkomolyabb és legveszélyesebb formája”.* Harmadrészt egyértelművé teszi, hogy fegyveres erőszakot **közvetett módon is el lehet követni**, azaz nem csupán a fegyveres erőszak közvetlen formái sértik a 2. cikk (4) bekezdését. Negyedrészt világossá teszi a határozat, hogy mint minden más, a 2. cikk (4) bekezdéséhez kapcsolódó erőszakfogalomnál, úgy itt is **államközi erőszakfogalomról** van szó. Illeszkedve a 2. cikk (4) bekezdésének logikájához (mint teljes részhalmaz), a határozat 1. cikkében lévő fogalommeghatározás szerint:

> „Agresszió: fegyveres erő alkalmazása **valamely állam részéről** egy másik állam szuverenitása, területi épsége vagy politikai függetlensége ellen, vagy az ENSZ Alapokmányával össze nem férő bármely más módon, amint azt ez a meghatározás kifejti”.[24]

Az agresszió államközi jellegét, valamint a fegyveres erőszak fogalmához képes súlyosabb jellegét[25] a 2. cikk ismét megerősíti:

[23] A Közgyűlés határozatai néhány belső szervezeti ügyet leszámítva soha nem bírnak kötelező erővel, azok csupán ajánlás jellegűek.
[24] Kiemelés tőlem K.G.
[25] Lásd még a Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind c., a Nemzetközi Jogi Bizottság által 1996-ban elfogadott tervezet 8. és 16. cikkeihez fűzött kommentárt: „The action of a State entails individual responsibility for a crime of aggression only if the conduct of the State is a sufficiently serious violation of the prohibition contained in Article 2, paragraph 4, of the Charter of the United Nations”.

> „Fegyveres erőnek az Alapokmány megsértésével elsőként való alkalmazása **valamely állam részéről** – első megítélésre – agresszió bizonyítékának tekintendő, habár a BT az Alapokmánnyal összhangban arra a következtetésre juthat, hogy más lényeges körülmények fényében, beleértve azt a tényt, hogy a szóban forgó cselekmények vagy következményeik **nem elég súlyosak**, nem indokolt olyan döntés, hogy agressziós cselekményt követtek el.[26]

Az önvédelmi jog másodlagos – a BT fegyveres erő alkalmazását elrendelő határozatainak alárendelt – helyét maga az 51. cikk bírósági értelmezése is alátámasztja[27]. A „szigorú megkötéseket" tartalmazó 51. cikk tartalma és értelmezése **elválaszthatatlan a nemzetközi szokásjogtól**. Ennek oka elsősorban az, hogy az önvédelmi jog gyakorlására vonatkozó arányosság és szükségesség követelményei, valamint az önvédelmi jog kiváltásához nélkülözhetetlen „fegyveres támadás" és a megtámadott „államnak" az önvédelem kontextusában értelmezett fogalma mind a nemzetközi szokásjog része, ami részben kiegészíti, részben pedig párhuzamosan létezik az 51. cikkel (mintegy klónozva azt).

Az 51. cikk értelmezése, az Alapokmány célkitűzései és rendszere, a nemzetközi szokásjog és a Nemzetközi Bíróság ítéletei alapján egyértelműen megállapítható, hogy az önvédelmi jog gyakorlásának ***sine qua non*** **feltétele a fegyveres támadás**[28]. A fegyveres támadás fogalmának meghatározása az önvédelmi jog, az általános erőszaktilalom alóli egyetlen olyan kivételnek a **kulcskérdése,** mely nem a nemzetközi közösséget, hanem az egyes államokat, vagy államok egy csoportját hatalmazza fel fegyveres erőszak alkalmazására. A fegyveres támadásnak egy kvantitatív és egy kvalitatív feltétele van. **A mennyiségi feltétel** azt jelenti, hogy a 2. cikk (4) bekezdésébe ütköző cselekménynek el kell érnie egy bizonyos súlyossági szintet ahhoz, hogy az fegyveres támadásnak minősülhessen. Ezt mind a 2. cikk (4) bekezdésének, mint az 51. cikknek a nyelvtani, logikai, rendszertani értelmezése is alátámasztja, összhangban van az Alapokmány teleologikus értelmezésével, tükrözi az államok gyakorlatát, és visszaköszön a Nemzetközi Bíróság konzekvens esetjogából is[29]. Míg a tiltó norma, a 2. cikk (4) bekezdése az erőszak alkalmazását tiltja (use of force; l' emploi de la force; Anwendung von Gewalt; gebruik van geweld) addig az 51. cikk az önvédelmi jog feltételeként a

[26] Kiemelés tőlem K.G.
[27] *„Article 51 of the Charter may justify a use of force in self-defence only within the strict confines there laid down. It does not allow the use of force by a State to protect perceived security interests beyond these parameters. Other means are available to a concerned State, including, in particular, recourse to the Security Council."* Nicaragua v USA para 176.
[28] Nicaragua v USA para 195, 211, 237.
[29] *„it will be necessary to distinguish the most grave forms of the use of force (those constituting an armed attack) from other less grave forms".* Nicaragua v USA, 191.,

fegyveres támadást nevezi meg (armed attack; agression armée; bewaffnete Angriff; gewapende aanval)[30].

Vagyis a fegyveres támadás nem egyszerűen az erőszak alkalmazása, hanem annak egy minősített (súlyosabb) esete. Az agresszióhoz hasonlóan elmondható, hogy minden fegyveres támadás egyben az erőszak jogellenes alkalmazása, de nem minden erőszak éri el a fegyveres támadás szintjét[31] (itt is elmondható, hogy a fegyveres támadás az erőszak alkalmazásának teljes részhalmaza). A nyelvtanilag sem egyező két erőszakfogalom Alapokmány-ellenes azonosítása ahhoz a nem kívánatos és az ENSZ célkitűzéseivel és elveivel is ellentétes következményhez vezetne, hogy vagy minden fegyveres erőszakra önvédelemmel lehetne reagálni, ami a kisebb szintű konfliktusok eszkalációhoz vezetne, vagy a fegyveres erőszak fogalmát kellene megemelni (szűkíteni), ami azt eredményezné, hogy számos kis intenzitású fegyveres konfliktus nem esne a 2. cikk (4) bekezdése alá, vagyis nem lenne többé általános az erőszaktilalom. A két fogalom megkülönböztetése, vagyis az, hogy a **2. cikk (4) bekezdése és az 51. cikk nem hoz létre egy „légmentesen záródó rendszert”**[32] teljes mértékben összhangban van az Alapokmány szellemiségével. Ennek következtében ugyanis az államok minden erőszakos államközi cselekménye sérti az általános erőszaktilalmat, de csak minősített, azaz nagyon súlyos esetekben – fegyveres támadás bekövetkezésekor – folyamodhatnak önvédelemhez. Minden ellenkező esetben vitáikat békés úton kell rendezniük[33], adott esetben a BT és a Nemzetközi Bíróság előtt.

A **fegyveres támadás szintjének pontos meghatározása** nehéz kérdés. Segítséget nyújt értelmezésében az agresszió fogalma[34], hiszen két államközi erőszakfogalomról van szó (melyek az erőszak alkalmazásának külön-külön is teljes részhalmazát képzik). A nemzetközi jogászok döntő többsége szerint a fegyveres támadás még az agressziónál is súlyosabb cselekmény[35] és a Nemzetközi Bíróság is az erőszak tilalmának legsúlyosabb megsértésének nevezte a fegyveres támadást[36]. **Ennek következtében az agresszió legsúlyosabb esetei minősülnek „csak” fegyveres támadásnak.** Azt is mondhatnánk, hogy minden fegyveres támadás agresszió, azonban nem minden agresszió minősül egyben fegyveres támadásnak

[30] A 42. cikk pedig támadó cselekményről, azaz agresszióról beszél (act of aggression; acte d’ agression; Angriffshandlung; daad van agressie).
[31] SIMMA: i.m.: 790.o.
[32] HIGGINS, i.m.: 240.o.
[33] SIMMA: i.m.: 790.o.
[34] SIMMA: i.m.: 796.o.
[35] SIMMA: i.m., 795.o.
[36] Nicaragua v USA para 191. „As regards certain particular aspects of the principle in question, it will be necessary to distinguish the most grave forms of the use of force (those constituting an armed attack) from other grave forms.” Lásd még para 195.

(vagyis a fegyveres támadás az agresszió teljes részhalmaza). Fontos azonban hangsúlyozni, hogy itt az elhatárolás nem csak mennyiségi alapokon nyugszik, mivel az agresszió megállapítása kizárólag a BT hatáskörébe tartozik, ezért ebben az esetben egy politikai döntésről van szó, az agresszió fogalmakor pedig egy az „erőszak" és „fegyveres támadás" jogi koncepcióival szemben egy jelentősen politikai döntések által átitatott, eleve politikainak szánt terminusról.

Az alkalmazott erőszak szintje azonban nem az egyetlen sajátossága a fegyveres támadásnak. **A minőségi feltétel** az állam által történő elkövetésre, valamint egy államnak való betudhatóságra utal. Vagyis fegyverest támadást közvetlenül, vagy közvetetten csakis állam követhet el. Ez a kritérium ugyan nem szerepel az 51. cikkben, azonban 2001-ig kétséget kizáróan a nemzetközi szokásjog részét képezte[37]. Ennek keretében **két kérdés** merült fel az elmúlt évtizedek alatt. Az világos volt a kezdetektől fogva, hogy ha egy állam reguláris alakulatai által indított támadás elér egy bizonyos szintet, akkor az fegyveres támadásnak minősül. Az azonban nem volt egyértelmű, hogy létezik-e közvetett fegyveres támadás, vagyis hogy irreguláris alakulatok útján, azok valamilyen formájú támogatásával elkövethető-e fegyveres támadás[38]. Ehhez szorosan kapcsolódik a második kérdés, miszerint ha az első kérdésre pozitív a válasz, akkor milyen esetekben, vagyis milyen intenzitású támogatás kell ahhoz, hogy az irreguláris alakulat támadása betudható legyen a másik államnak, és így fegyveres támadássá váljon.

A Nemzetközi Bíróság a **Nicaragua ügyben** a kontrák és az Egyesült Államok viszonyát vizsgálta. A bíróság úgy találta, hogy bár a kontrák támadásai kellően súlyosak ahhoz, hogy egy fegyveres támadás szintjét elérjék, az **Egyesült Államok mégsem követett el fegyveres támadást Nicaragua ellen, mivel a kontrák cselekményei nem voltak neki betudhatók**. A közvetett fegyveres támadás lehetőségének és a betudhatóság mértékének vizsgálatakor a Nemzetközi Bíróság a 3314. sz. agressziós határozatot vette alapul, mintegy analógiaként. A 3. cikk (g) pontja szerint ugyanis agressziónak minősül az is, „ha egy állam fegyveres bandákat,

[37] Még az olyan nemzetközi jogászok, mint Kooijmans bíró, akinek a (külön)véleményeit rendszeresen szokták idézni azok, akik a nem állami szereplők által elkövetett fegyveres támadásokról, valamint az ellenük alkalmazott önvédelmi jog lehetőségéről írnak, elismeri, hogy az elmúlt 50 évben ez volt az általánosan elfogadott értelmezése az önvédelmi jognak. Lásd Tanácsadó vélemény a Megszállt Palesztin Területeken felépített fal jogi következményeiről, különvélemény para. 35. valamint DRC v Uganda para. 28.

[38] A hidegháború tipikus fegyveres konfliktusai az ún. proxyháborúk voltak. A szembenálló felek a nukleáris háború elkerülése miatt nagyon óvatosan bántak azzal, hogy kiknek vagy miknek a fegyveres akcióit tulajdonítják közvetlenül a másik atomnagyhatalomnak. Az esetek elsöprő többségben megelégedtek azzal, hogy a harcoló felek mögött mintegy „megbújva" támogatást nyújtottak egymás ellenségének. Voltak olyan rendkívül kritikus helyzetek is, amikor a közvetlen konfrontáció lehetőségét nem lehetett kizárni és a támogatás, részvétel szintje miatt az egész cselekményt a másiknak tudták be. „It shall be the policy of this nation to regard any nuclear missile launched from

csoportokat, önkénteseket vagy zsoldosokat küld – vagy nevében ilyeneket küldenek – egy másik állam ellen fegyveres cselekmények végrehajtására, melyek oly súlyosak, hogy kimerítik a fent felsorolt cselekményeket, illetve ha egy államnak komoly része van ebben." A bíróság szerint ez nemzetközi szokásjogot tükröz, és a testület ezért nem látott okot annak tagadására, hogy az is fegyveres támadásnak minősül a nemzetközi szokásjog alapján, ha egy állam fegyveres csoportokat küld egy másik államba, feltéve, hogy a támadás mértéke és hatásai amúgy elérik a fegyveres támadásokhoz szükséges szintet. **Azt azonban nem állapította meg pontosan a testület, hogy mi minősül „küldésnek" ebben az értelemben**. A Nemzetközi Bíróság csak arra szorítkozott, hogy kimondta, az ilyen csoportok fegyverekkel és logisztikai eszközökkel való támogatása nem minősül küldésnek, vagyis a támogató államnak a támadás nem tudható be[39]. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ez a támogatás nem minősülhetne a belügyekbe történő beavatkozásnak, erőszakkal való fenyegetésnek, vagy akár erőszak alkalmazásának is[40].

Véleményem szerint az **téves olvasata és értelmezése** az ítéletnek, mely szerint az önvédelmi aktus betudhatóságához **szükséges mérce a „hatékony ellenőrzés" kritériuma** lenne. Ezt a kérdést a bíróság szándékosan nem válaszolta meg. A hatékony ellenőrzés mércéjét ugyanis egy egészen más kontextusban használta a Nemzetközi Bíróság. Függetlenül a *jus ad bellum* kérdésektől ugyanis államfelelősségi kérdések is felmerültek a nemzetközi humanitárius jog előírásainak megszegése miatt. A bíróság ennek vizsgálatakor *expressis verbis* kimondta, hogy a kontrák feletti amerikai ellenőrzés szintjét kizárólag az államfelelősség szempontjából vizsgálja[41]. Nicaragua valóban összemossa érvelésében a humanitárius jog megszegéséért való államfelelősségi és az esetleges fegyveres támadásért való „felelősségi" kérdést. Mindkét esetben betudásról van szó, de az emberi jogi és nemzetközi humanitárius jogi normák megsértésének államfelelősséget eredményező betudásával kapcsolatban a bíróság kiemeli, hogy nemcsak a kontrák támogatása, finanszírozása, logisztikai és katonai eszközökkel történő ellátása nem elég, de még a „nagyfokú függőséggel járó általános ellenőrzés" sem elegendő önmagában[42]. Mivel e jogsértő cselekményeket maguk a kontrák az Egyesült Államok **általános ellenőrzése ellenére is** el tudták volna követni, az amerikai államfelelősség megállapításához „hatékony ellenőrzésre" lett volna szükség. Mivel

---

Cuba against any nation in the Western Hemisphere as an attack by the Soviet Union on the United States, requiring a full retaliatory response upon the Soviet Union." John F. Kennedy, October 22, 1962

[39] Nicaragua para 195.

[40] Az adott ügyben a Nemzetközi Bíróság megállapította, hogy az USA a nemzetközi jognak mind a be nem avatkozás, mind az erőszak alkalmazásának tilalmát kimondó normáját megsértette (para 292).

[41] Nicaragua para. 113.

[42] Nicaragua para. 115.

pedig az Egyesült Államok által biztosított támogatás szintje nem hozott létre olyan hatékony ellenőrzést, melynek következtében az irreguláris csapatok bármely cselekményét be lehetne tudni az USÁ-nak, a kontrák maguk felelősek cselekedeteikért. A bíróság ezután rátért annak vizsgálatára, hogy az Egyesült Államok közvetlenül milyen emberi jogi és humanitárius jogi normákat sértett meg Nicaraguában[43]. **A Nemzetközi Bíróság egyértelműen szétválasztotta az államfelelősség kérdését és az önvédelmet kiváltó, közvetett fegyveres támadás során elkerülhetetlenül felmerülő betudás kérdését**[44]. Az előbbiben a betudás kérdését a rendkívül szigorú „hatékony ellenőrzéshez" kötötte, hiszen egy tisztán felelősségi kérdésről volt szó. Az utóbbi esetben pedig csak azt mondta ki, hogy „küldéssel" is el lehet követni közvetett fegyveres támadást, **de annak pontos tartalmát nem határozta meg.** Csupán azt tette világossá, hogy irreguláris erők pénzügyi, vagy logisztikai, vagy fegyverekkel történő támogatása ezt még nem valósítja meg[45]. Mivel a „hatékony ellenőrzés" szintje jóval szigorúbb követelmény, ezért az – bár egy más jogintézményhez használt tesztről van szó – minden bizonnyal betudáshoz vezet az önvédelmi jog vizsgálatakor is. Ezt a szoros kapcsolatot azonban csak rendkívül ritkán érik el a felek, vagy nem lehet azt meggyőzően kimutatni. Véleményem szerint a bíróság már a Nicaragua ügyben is megengedőbb volt ennél, anélkül, hogy ezt részletesen kifejtette volna. Az Egyesült Államok nemzetközi jogi felelősségének vizsgálatakor használt „általános ellenőrzés" kifejezés viszont árulkodó e tekintetben, hiszen a testület ezzel kapcsolatban csupán azt mondta ki, hogy ez önmagában nem eredményez automatikusan államfelelősséget. Azt azonban nem mondta ki a bíróság, hogy a „küldés" csak „hatékony ellenőrzéssel" valósulhat meg, és az „általános ellenőrzés" azt ne meríthetné ki. A Nicaragua ügyben pusztán az történt, hogy a bíróság megállapította, az Egyesült Államok

[43] Nicaragua para. 116.

[44] Az ítélet 113-116. pontjai foglalkoznak közvetlenül az USA államfelelősségi kérdéseivel az egyes emberi jogi és nemzetközi humanitárius jogi jogsértésekkel kapcsolatban. Az ítélet 195. pontja foglalkozik az önvédelemhez szükséges fegyveres támadás azon aspektusával, hogy betudhatóak volt-e az Egyesült Államoknak a kontrák fegyveres akciói. Fontos megjegyezni, hogy több okból is félrevezető a két jogintézményhez (államfelelősség és az önvédelem joga) tartozó „betudás" kifejezéseket összemosni. Az államfelelősség esetében a nemzetközi jog másodlagos normáiról van szó, az önvédelmi jog gyakorlása során pedig olyan elsődleges normákról beszélünk, melyek szervesen kapcsolódnak egymáshoz. Az önvédelem kérdése nem választható el a fegyveres támadás fogalmától, ez pedig közvetett alakzataként magába foglalja a küldő államnak történő betudás kérdését. Másrészt fontos hangsúlyozni, hogy az önvédelem esetében nem felelősségi kérdésről van szó. Annak eldöntése természetesen fontos, hogy az adott támadás kinek tulajdonítható, de erre az önvédelem jogának megvannak a maga szokásjogi normái. A két jogintézmény mind logikájában, a szabályozási szintjében, mind végkimenetében, céljában gyökeresen eltér egymástól: egy fegyveres támadásra reagáló önvédelmi cselekmény soha nem szolgálhat szankcióként, annak a szükségesség és arányosság keretei között kizárólag a megtámadott állam védelmére kell szorítkoznia. A megtámadott állam létének biztosítása és védelme pedig logikusan vonja magával azt is, hogy az önvédelem körében alkalmazott betudás szintje az állami gyakorlat függvényében lehet tágabb is annál, amit az államfelelősségi szabályok esetenként megkövetelnek.

[45] Álláspontomat támasztja alá indirekt módon Randelzhofer is, SIMMA: i.m.: 800-802.o.), aki szintén nem kapcsolja össze a „küldés" betudási kritériumait a „hatékony ellenőrzés" koncepciójával.

általános ellenőrzést sem gyakorolt a kontrák felett, ez következésképp a fegyveres támadás kizárásához vezetett.

A nemzetközi szokásjog tartalmazza az önvédelem alkalmazásának feltételeit is. Az arányosság és szükségesség követelményét egyes nemzetközi jogászok a már-már misztikussá vált Webster-formulából vezetik le, bár a Caroline-ügy alkalmazási feltételei erősen vitatottak az 1945 utáni rendszerben. 1945 előtt ugyanis nem volt a 2. cikk (4) bekezdéséhez hasonló általános erőszaktilalom, 1837-ben ráadásul semmilyen jogi norma nem korlátozta az államok háborúindítási jogát. Ezért a Webster-formula egészen más kontextusban született és inkább az egykori önsegélyre, mint sem az 1945 utáni önvédelmi jogra vonatkozott. Az önvédelmi jog gyakorlásának jelenlegi feltételei szempontjából véleményem szerint a doktrína „túlélése" (és az azzal kapcsolatos vita) teljesen indifferens, mivel a Nemzetközi Bíróság több ízben is megállapította már, hogy az önvédelmi jog gyakorlásának **arányosnak és szükségesnek** kell lennie. Ezeknek a követelményeknek a létét az állami gyakorlat is alátámasztja[46].

A szükségesség követelménye az Alapokmány Preambulumából, az általános erőszaktilalomból, az önvédelem szűk kivételi jellegéből, és a viták békés rendezésének alapelvéből következik. Fegyveres támadás esetén a megtámadott állam kizárólag a támadás elhárítása és visszaverése érdekében gyakorolhat önvédelmet. Vagyis a fegyveres erőszak alkalmazása nem lehet megtorló, büntető, vagy jövőbeli esetleges újabb támadásokat általánosan megelőző jellegű. Ezek a fegyveres erőszak jogtalan alkalmazásával járó önsegélynek, vagy szintén jogellenes fegyveres represszáliának minősülnek. A szükségesség követelményéhez szorosan kapcsolódik az időtényező is, hiszen nem mindegy, hogy a megtámadott állam mikor gyakorolja önvédelmi cselekményét. A Caroline ügyben említett azonnaliság követelményét a nemzetközi szokásjog nem támasztja alá, ami paradox módon azt a helyzetet eredményezi, hogy ha a Webster-formulát önvédelmi doktrínának tekintenénk, akkor szűkebbnek bizonyulna ebben a tekintetben, mint a jelenlegi önvédelmi koncepció. Az Egyesült Királyság 1982-es önvédelmi cselekménye a Falkland-szigeteket megszálló argentín erőkkel szemben szigorú értelemben sem azonnali, a BT előrehaladott intézkedései miatt pedig szükséges sem volt[47]. Az Egyesült Államok 2001. október 7-i, Afganisztán elleni önvédelmi cselekménye sem tekinthető azonnalinak a 9/11-es támadásokra válaszul. Az erőszak alkalmazását mégis jogszerűnek ítélte meg a nemzetközi közösség. A szükségesség

[46] Nicaragua para. 194. Lásd még SIMMA: i.m. 805.o.

[47] A BT 502. sz. határozata az Alapokmány 39. cikke alapján megállapította, hogy a béke megszegésére került sor az argentín fegyveres erők inváziója következtében, és ezzel életbe léptette a kollektív biztonság rendszerét. A határozat hivatkozik a BT elnökének nyilatkozatára, melyben a feleket felhívta, hogy tartózkodjanak az erőszakkal

követelményétől nem lehet elválasztani **az arányosság** követelményét. Az önvédelem gyakorlása során az alkalmazott erőszak mértékének mindig a fegyveres támadással arányosnak kell lennie. A Nemzetközi Bíróság értelmezése szerint az önvédelem alkalmazása során használt erőszaknak a fegyveres támadás mértékével kell azonosnak lennie. Az arányosság követelmény szervesen kapcsolódik az önvédelmi jog természetéhez, amit az is bizonyít, hogy mivel az önvédelem nem lehet sem megtorló, sem büntető jellegű, ezért annak a fegyveres támadás megállítására és visszaverésére kell korlátozódnia. Az ezzel ellentétes nézet, amely a már bekövetkezett támadáshoz társuló, vagy akár csak fenyegető veszélyhez méri az arányosság elvét, szinte parttalanná teszi az önvédelmi jogot, mivel gyakorlatilag bizonyíthatatlan tényezőktől teszi azt függővé.

Az Alapokmány 51. cikkéből egyértelmű, hogy az önvédelem gyakorlásához egy **fegyveres támadás bekövetkezésére** van szükség. Ez a különböző nyelvű szövegek egyértelmű nyelvtani értelmezésén túl (fegyveres támadás esetében, if an armed attack occures, est l'objet d'une agression armée, im Falle eines bewaffneten Angriffs, in geval van een gewapende aanval) a szükségesség és arányosság követelményei szempontjából is elengedhetetlennek tűnik. Ezek a követelmények egy még be nem következett fegyveres támadás esetén parttalanná válnak, és rengeteg lehetőséget adnak visszaélésekre. Ráadásul annak bizonyíthatósága sem mindig egyszerű, hogy vajon tényleg bekövetkezett volna-e egy fegyveres támadás. Némileg árnyalja a képet, hogy a Nemzetközi Bíróság ebben a kérdésben még egyetlen alkalommal sem foglalt állást, vagyis nem mondta ki, hogy adott esetben jogszerű vagy jogszerűtlennek minősülne egy közvetlen, vagy közvetett veszéllyel szembeni önvédelmi cselekmény[48]. A nemzetközi jogászok döntő többsége azonban azon az álláspontón van, hogy a fegyveres támadásnak be kell következnie. Erre egyetlen kivétel lehet, az a ritka helyzet, amikor a támadó fél előre közli, hogy fegyveres támadásra készül[49]. Így fordulhatott elő, hogy Izrael megelőző önvédelmét az 1967-es hatnapos háború során nem ítélték el, míg az 1981-es Osiraki erőmű elleni megelőző csapást igen[50]. A megelőző önvédelem jelenlegi tilalmát támasztják alá

való fenyegetéstől, vagy annak alkalmazásától. Egyben felszólítja a feleket az ellenségeskedések azonnali megszüntetésére.

[48] Nicaragua para 194. De a bíróság itt egyértelművé tette, hogy egy ország militarizálódása nem szolgálhat önvédelem alapjául: para 269. DRC v Uganda para.143.

[49] SIMMA: i.m., 803-804.o.

[50] Izrael 1967-ben ráadásul nem is a megelőző önvédelem koncepciójára hivatkozott, ami szintén a doktrína bizonytalanságát mutatja. Izrael a fegyveres támadás tág koncepciójával érvelt, vagyis hogy egy fegyveres támadás már be is következett ellene azzal, hogy az államterületét körbefogták, a Tiranai szorost pedig lezárták (fegyveres blokád, agresszió). Az 1981-es katonai akció során megelőzésre hivatkozott, ezt a nemzetközi közösség akkor sem fogadta el.

az ENSZ különböző reformjavaslatai is, melyek ennek lehetséges megváltoztatására tesznek javaslatot[51].

A nemzetközi szokásjogból az is egyértelműnek tűnik, hogy a fegyveres támadás **hol** következhet be. Az önvédelmi jog értelmében az állam elleni támadásba az államterületen kívül beletartoznak az állam szuverenitása alá tartozó egyéb területek is[52]. Nem tartoznak ide azonban az ország nagykövetségei[53], amiket egyéb szempontból sem kezel a nemzetközi jog kvázi államterületnek. Ennek oka, hogy az önvédelem célja az államterület (átmeneti) védelme. Az USA kenyai és tanzániai nagykövetségei elleni 1998-as támadások után rakétatámadásokkal válaszolt afganisztáni és szudáni célpontok ellen, melyek során egyértelművé tette, hogy a fegyveres erőszak alkalmazásának célja későbbi támadások megelőzése és az elkövetők elrettentése. Az erőszak ilyen jellegű alkalmazását elítélték az arab államok, Pakisztán és Oroszország is.

Időről időre felvetődik a kérdés, hogy külföldön tartózkodó **diplomatákat, vagy *horribile dictu* átlagos állampolgárokat (turistákat, üzletembereket, diákokat) ért támadás** esetén gyakorolható-e önvédelem. Pontosabban úgy merül fel a kérdés, hogy elkövethető-e fegyveres támadás ilyen személyek, csoportok ellen. A gyakorlat azt mutatja, hogy bizonyos legitim helyzetekben, amikor a beavatkozó állam állampolgárait menti, a többi állam hajlamos szemet hunyni, és nem elítélni ezeket a helyzeteket[54]. De még az ilyen mentőakciók során is gyakori, hogy a beavatkozó állam nem az önvédelem jogára hivatkozik, hanem vagy humanitárius okokra, vagy egyenesen azt állítja, hogy magatartása eleve nem volt ellentétes a 2. cikk (4) bekezdésével. Az uralkodó álláspont szerint az önvédelem joga nem terjed ki a külföldön tartózkodó állampolgárok védelmére[55]. Nem véletlen az sem, hogy a Közgyűlés 3314. sz. határozatába az agresszió tényállásai közé nem vették be ezt az esetet. Érdekes kérdés a katonák ellen elkövetett terrortámadások esete. 1986-ban egy berlini szórakozóhelyen bomba robbant, a terrortámadás következtében több amerikai tengerészgyalogos életét vesztette. Az Egyesült Államok ennek következtében líbiai célpontokat bombázott. A külföldön jogszerűen állomásozó hadsereg ellen elkövetett támadás minősülhet fegyveres támadásnak, ha az két feltételt teljesít. Ebben az esetben a Líbiának tulajdonított támadás nem teljesítette a fegyveres támadás kvantitatív feltételét sem, vagyis nem volt elég súlyos. Az USA „önvédelmi

[51] ENSZ-reformjavaslat (2005) a pre-emptive (küszöbön álló támadás elleni) és a preventív (nem közvetlen támadás elleni) önvédelemről, valamint a Főtitkári javaslat (2005) az önvédelem három alakzatáról.
[52] Ez a kérdés a Falklandi háborúval kapcsolatban merült fel. HIGGINS: i.m. 243.o.
[53] SIMMA: i.m. 798.
[54] Ilyen volt Izrael 1976. július 4-i entebbei akciója is, amikor katonai erő alkalmazásával mentette ki állampolgárait Ugandából.
[55] SIMMA: i.m., 798-799.

cselekménye" megtorlásnak volt szánva, mely így fegyveres represszáliának, vagyis jogellenesnek minősült[56].

Antitézis: 9/11, avagy a terrorizmus elleni „háború" veszélyei

A nemzetközi terrorizmussal szembeni önvédelem kérdése nem 2001. szeptemberében merült fel először. Ekkortól vált nyilvánvalóvá azonban, hogy a nemzetközi terrorizmus ellen indított „háború" azzal fenyeget, hogy teljes mértékben szétfeszítheti az önvédelem jogához kapcsolódó normatív szabályrendszert. Izrael 1968-ban, a bejruti reptér bombázásakor, valamint 1985-ben, Tunisz bombázásakor hivatkozott a terrorizmus elleni fellépésre. Az Egyesült Államok pedig Líbia 1986-os bombázásakor, valamint az idősebb Bush ellen elkövetett 1993-as kuvaiti merényletet követő megtorló rakétatámadások során igyekezett a terrorizmus elleni harc jegyében igazolni katonai cselekményeit[57]. Közvetlenül 9/11 előtt pedig a kenyai és tanzániai nagykövetségek elleni merényletek után mért csapást az USA afganisztáni és szudáni célpontok ellen. Ezekben az esetekben a fegyveres erőszakot alkalmazó államok vagy nem hivatkoztak az önvédelem jogára, vagy egyértelműen kiderült a nyilatkozataikból és akcióikból, hogy **cselekményeik célja a megtorlás és büntetés volt, azaz nem önvédelmi jellegű cselekményekről volt szó**. Az államok döntő többsége el is ítélte ezeket az akciókat.

John Negronte a BT elnökének 2001. október 7-én átadott levele jelzi a legjobban a gyökeres változás kezdetét, melyben az amerikai ENSZ-nagykövet az 51. cikk értelmében tájékoztatást ad az önvédelmi cselekmény megkezdéséről:

> „There is still much we do not know. Our inquiry is in its early stages. We may find that our self-defence requires further actions with respect to other organizations and other States… In response to these attacks, and in accordance with the inherent right individual and collective self-defence, United States armed forces have initiated actions designed to prevent and deter further attacks on the United States."

[56] Az április 5-i robbantásban egy tengerészgyalogos és egy civil vesztette életét, az amerikai gépek április 15-én bombázták Líbiát. 1996-ban adták ki az elkövetőket, akiket 2001. novemberében ítélt el a német bíróság egyenként több, mint 10 év börtönre. A német ügyészség évek nyomozómunkája és a német újraegyesítés után hozzáférhető Stasi-akták feltárása után sem tudta bebizonyítani, hogy Kadhafi állt a robbantás hátterében.

[57] „The attempt against President George Bush's life during his visit to Kuwait last April was an attack on the United States of America… the United States Department of Justice and the Central Intelligence Agency have concluded that Iraq planned, equipped and launched the terrorist operation that threatened the life of an American president… this was a direct attack on the United States, an attack that required a direct United States response… our response has been proportional… It was designed to damage the terrorist infrastructure… reduce its ability to promote terrorism, and deter further acts of aggression against the United States." Részlet Madeleine Albright nyilatkozatából, amit a Biztonsági Tanács 1993. június 27-i ülésén tett a volt amerikai elnök ellen elkövetett április 14-i merényletre adott amerikai válasz kapcsán. The New York Times, 1993. június 28.

Bush 2001. szeptember 20-i beszéde a Kongresszusnak már előrevetítette a változást:

> „We will pursue nations that provide aid or safe haven to terrorism. Every nation, in every region, now has a decision to make. Either you are with us, or you are with the terrorists. From this day forward, any nation that continues to harbor or support terrorism will be regarded by the United States as a hostile regime".

A 2002-es amerikai nemzetvédelmi stratégia[58] már nem Afganisztánnal, hanem a szélesebb értelemben vett „terror elleni háborúval" kapcsolatos, melybe – ahogy később kiderül – az Irak elleni invázió is beletartozik:

> „The security environment confronting the United States today is radically different from what we have faced before. Yet the first duty of the United States Government remains what it always has been: to protect the American people and American interests. It is an enduring American principle that this duty obligates the government to anticipate and counter threats, using all elements of national power, before the threats can do grave damage. The greater the threat, the greater is the risk of inaction – and the more compelling the case for taking anticipatory action to defend ourselves, even if uncertainty remains as to the time and place of the enemy's attack. There are few greater threats than a terrorist attack with WMD…To forestall or prevent such hostile acts by our adversaries, the United States will, if necessary, act preemptively in exercising our inherent right of self-defense".

Bush beszéde 2002. június 1-én a West Point katonai akadémián ugyanezt a tendenciát erősítette:

> „We cannot defend America and our friends by hoping for the best. We cannot put our faith in the word of tyrants, who solemnly sign non-proliferation treaties, and then systemically break them. If we wait for threats to fully materialize, we will have waited too long — Our security will require transforming the military you will lead — a military that must be ready to strike at a moment's notice in any dark corner of the world. And our security will require all Americans to be forward-looking and resolute, to be ready for preemptive action when necessary to defend our liberty and to defend our lives."

A BT 1368. sz. (szeptember 12-i) **és 1373. sz.** (szeptember 28-i) határozatainak rendelkező részei megerősítik, hogy a nemzetközi terrorizmus veszélyt jelent a nemzetközi békére és biztonságra. A preambulumban viszont, ha általánosságban is, de elismerik az egyéni és kollektív önvédelem természetes jogát, amit nehéz úgy értelmezni, hogy a BT azt nem a szeptember 11-i támadásokkal kapcsolatban mondta volna ki. Számos szerző azonban ebből

egyenesen arra a következtetésre jutott, hogy a BT a nemzetközi terrorizmussal szembeni önvédelem jogát mondta volna ki, és hogy ez egyenesen a nem állami szereplők elleni önvédelem jogára vonatkozna mindenféle állami betudás megkövetelése nélkül. Ha el is fogadnánk azt az érvelést, mely szerint néhány homályos BT határozat ilyen radikális módosítást tudna végrehajtani egy jus cogens norma kivételi rendszerével kapcsolatban, nem hagyható figyelmen kívül, hogy ennek következtében az önvédelem jogához kapcsolódó **minden garanciális szabály radikálisan kitágulna**, vagy akár teljesen értelmét vesztené. Az amerikai álláspont minimálisra szállítja le a mennyiségi feltételt, vagyis bármilyen intenzitású terrortámadás kiválthatja az önvédelem jogát. Gyakorlatilag megszünteti a minőségi komponenst a betudás végtelenségig történő tágításával („aki nincs velünk, az ellenünk van", valamint a „harboring" és a „safe haven" kifejezések teljesen bizonytalan tartalmú használatával), vagy annak akár teljes elhagyásával. A megelőző csapás doktrínájával a közvetett veszély esetére alkalmazott megelőző önvédelem koncepcióját kiterjeszti a nem küszöbön álló támadásokra is. Mindezekkel a fegyveres támadás bizonyíthatósága és valószínűsíthetősége is lehetetlenné válna, nem is beszélve arról, hogy a szükségesség és arányosság kritériumai is értelmüket vesztenék. A nemzetközi terrorizmus elleni háború, mint állítólagos önvédelmi cselekmény az akció befejezését időtlen időkre tolja ki, a BT és a kollektív biztonság szerepét pedig teljesen negligálja, pedig a testület már 2001 szeptember 12-én kész volt a „szükséges intézkedések" elfogadására. Az államterület kifejezést olyan tágan értelmezik, hogy bármilyen amerikai érdekeltség elleni támadás kiváltja az önvédelemhez való jogot és a védelmet kiterjesztik az egyes állampolgárokra, vagy egy-egy (szórakozóhelyen lévő) katonára is. Ezek a kiterjesztések, az önvédelmi jog egyes komponenseinek tág értelmezései külön-külön is a tágan értelmezendő főszabály – szűk kivétel rendszerének lényegét kezdik ki, de **kummulatíve alkalmazva e tágításokat nemcsak az önvédelem jogának, de a 2. cikk (4) bekezdésének is a végét jelenti.**

Szintézis: az egyensúly keresése és a lehetséges megoldások

Véleményem szerint nincs szükség sem az önvédelem jogával kapcsolatos szokásjogi rendszer radikális – és nem mellesleg a kimutatható állami gyakorlattal ellentétes –

[58] The National Security Strategy of the United States of America 2002, elérhető a Fehér Ház honlapján, http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/index.html. Ennek logikáját követte a 2006-os stratégiai is, http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/nss2006.pdf.

kitágítására, sem az egyes komponenseinek policy-vezérelte, és egyben szokásjogellenes átértelmezésére ahhoz, hogy az önvédelem klasszikus, 9/11 előtti joga minimális, szokásjogilag kimutatható módosulásaival képes legyen hatékony védelmet nyújtani – ultima ratio jelleggel – egyes nemzetközi terrortámadásokkal szemben.

A nem állami szereplők, így a nemzetközi terrorizmus **elleni közvetlen önvédelem joga Alapokmány-ellenes és semmilyen módon sem illeszthető be a 2. cikk (4) bekezdésének, és a hozzá kapcsolódó kivételek rendszerébe.** Igaz ugyan, hogy az 51. cikk általányos alanyt használ, azaz nem derül ki közvetlenül a szövegből, hogy államtól kell-e erednie a fegyveres támadásnak, de azont túl, hogy 9/11 előtt erről konszenzus volt, maga a főszabály is államközi tilalmat ír elő, valamint mind a fegyveres erőszak, mind az agresszió egyértelműen államközi viszonylatban értelmezhető kizárólag[59]. Ezen néhány, azóta példa nélküli és ráadásul kétértelmű BT határozat[60] nem képes változtatni, különösen, hogy későbbi nagyszabású terrortámadások esetén a BT már nem mondta ki – általánosságban sem – az önvédelem jogát ilyen esetekben[61]. Arról sem szabad elfeledkezni, hogy mindkét határozatot a terrortámadások pillanatnyi sokkja, illetve a szimpátianyilvánítások időszakában, vagyis egy érzelmileg és politikailag is rendkívül intenzív időszakban fogadták el. Az Egyesült Államok magatartása is arra utalt, hogy a klasszikus szabályok alapján cselekszenek. Mindkét határozat elfogadásakor tájékoztatták a BT tagjait, a BT elnöke pedig külön sajtótájékoztatón jelezte, hogy döntésüket ezek alapján hozták meg. A támadás ugyanis betudható volt a Tálibóknak, és így Afganisztánnak is**. Vagyis az USA a kezdetektől őket tette „felelőssé" a történtekért, és betudták nekik a szeptember 11-i támadásokat[62].** Vagyis a 9/11 utáni állami gyakorlat is alátámasztani látszik, hogy tisztán nem állami szereplők ellen nem alkalmazható az önvédelem joga. Az Egyesült Államok a 2001. szeptemberi terrormerényletek után is a bekövetkezett támadás kirívóan nagy súlyával érvelt, és konzekvensen a tálibóknak tudta be annak elkövetését. Ezt nem cáfolják, hanem épp alátámasztják a török hadsereg fellépései iraki területen a PKK ellen. A terrorszervezet, valamint Irak területi integritása ellen több, a 2. cikk

[59] Aligha képzelhető el a nyílt tengert vagy légét egyes részen kívül olyan helyzet, amikor nem sérülne az állam területi szuverenitása, ha közvetlenül nem az államot, hanem a terrorszervezetet támadnák.

[60] A 1368. és 1373. sz. határozatok az önvédelem jogát általánosságban mondják ki, szemben azzal, hogy a 39. cikket (veszély a nemzetközi békére és biztonságra) kifejezetten a nemzetközi terrorizmusra alkalmazzák.

[61] Lásd pl. 1440. (Moszkva), 1465. (Kolumbia), 1516. (Isztambul), 1450. (Kenya). E határozatok csupán megerősítik, hogy a nemzetközi terrorizmus veszélyt jelent a nemzetközi békére és biztonságra.

[62] Ezen sem a NATO, sem az EU, sem más szereplők megítélése sem változtat. A NATO október 2- án megállapította, hogy az eseményekért az Al Kaida és az őket védő afganisztáni Talibán felelős, így a támadást kívülről irányították, és az USA számíthat a szövetségesek támogatására a „terrorizmus elleni kampány" során. Az EU barbár bűnténynek nevezte az eseményeket és leszögezte, hogy bíróság elé kell állítani és meg kell büntetni az elkövetőket. Az Arab Liga nem bocsátott ki elítélő nyilatkozatot az Afganisztán elleni támadással kapcsolatban, ami viszont önmagában nem értelmezhető úgy, hogy a terrorizmussal szembeni közvetlen önvédelmi jogot ismerték volna el.

(4) bekezdésével ellenétes katonai beavatkozásra is sor került az elmúlt években Észak-Irakban, melyeket Törökország egyetlen egyszer sem jelentett a BT-nek, és más fórumokon sem hivatkozott az önvédelem jogára, kizárólag (nemzet)biztonsági érdekeit emelte ki[63].

A Nemzetközi Bíróság töretlen joggyakorlata is egyértelművé teszi, hogy csak állam követhet el közvetlenül, vagy közvetett módon fegyveres támadást. Konzekvens 2001. után is abban a tekintetben, hogy egy támadásnak betudhatónak kell lennie egy államnak ahhoz, hogy az fegyveres támadásnak minősülhessen, kiváltva így az önvédelemhez való jogot. Az izraeli biztonsági fallal kapcsolatos tanácsadói véleményében (2004) nem is foglalkozott érdemben Izrael önvédelmi aktusával, mert az nem hivatkozott arra, hogy állammal szemben gyakorolta volna ezt a jogát:

> „Article 51 of the Charter thus recognizes the existence of an inherent right of self-defence in the case of **armed attack by one State against another State**. However, Israel does not claim that the attacks against it are imputable to a foreign State"[64]

A Kongói Demokratikus Köztársaság v. Uganda ügyben (2005) a bíróság ismét megerősítette határozott álláspontját:

> „It is further to be noted that, while Uganda claimed to have acted in self-defence, it did not ever claim that it had been subjected to an armed attack by the armed forces of the DRC. The **"armed attacks"** to which reference was made **came rather from the ADF** (Alliance of Democratic Forces for the Liberation of the Congo – egy nem állami szereplő). The Court has found…that there is **no satisfactory proof of the involvement in these attacks, direct or indirect, of the Government of the DRC.** The attacks did not emanate from armed bands or irregulars sent by the DRC or on behalf of the DRC, within the sense of Article 3 (g) of General Assembly resolution 3314 (XXIX) on the definition of aggression, adopted on 14 December 1974. The Court is of the view that, on the evidence before it, even if this series of deplorable attacks could be regarded as cumulative in character, they still remained **non-attributable to the DRC**."[65]

Az államok közvetett fegyveres támadásaival kapcsolatban **a betudás túlzott kitágítása legalább ekkora veszélyeket rejt magában.** Ha elfogadnánk az elmúlt évek ellenőrizhetetlenül rugalmas és parttalan amerikai koncepcióit[66], amit mellesleg a nemzetközi szokásjog sem támaszt alá, ugyancsak az önvédelmi kivétel önkényessé tételéhez, és ezzel az átfogó erőszaktilalom relativizálásához jutnánk el. A nemzetközi szokásjog itt azonban tekintélyes

[63] GRAY: i.m., 140-143.o.
[64] Tanácsadó vélemény a Megszállt Palesztin Területeken felépített fal jogi következményeiről, ICJ Reports (2004) 3. para. 139. Kiemelés tőlem.
[65] DRC v. Uganda (2005) para144-146. Lásd még Olajfúrótornyok ügy, ICJ Reports (2003) 161, para. 64. Kiemelés tőlem.
[66] Pl. „aki nincs velünk, az ellenünk van", „harboring", „safe haven" biztosítása.

mozgásteret enged, de az még nem teljesen egyértelmű, hogy az állami gyakorlat milyen irányba fog elmozdulni. Az azonban már most megállapítható, hogy változás biztosan történt, a betudás köre a Nicaragua-teszthez képest is tágult, de pontos mértékét nem lehet még meghatározni. A jelenlegi rendszer keretei között lehetséges megoldások a következők:

1. A betudás Nicaragua-féle alkalmazásának helyes értelmezése, mivel a 'hatékony ellenőrzés' („Nicaragua-teszt") véleményem szerint az ítélet téves értelmezésén alapul[67]. A teszt már eleve az általános ellenőrzés („general control") követelményét rögzíti, ami csupán a „high degree of dependency" szintjét kívánja meg.
2. A betudás körének enyhe tágítása a Nicaragua-ítélet alapján, mivel a bíróság már ott sem zárta ki, hogy a különböző támogatási módok (segélyek és pénzügyi, logisztikai segítség, fegyverek szállítása, kiképzés stb.) összeadódva nem merítenék ki a „küldés" kapcsolatának szorosságát.
3. Akár a betudás körének drasztikus tágítása is lehetséges a 3314. sz. közgyűlési határozat alapján. A 3. cikk (g) pontjába foglalt „ha egy államnak komoly része van ebben" formáció akár a „menedéket ad nekik" (harbouring-theory) tényállást is magába foglalhatja, de ennek szokásjogi megalapozása jelenleg még hiányzik.
4. Az indirekt fegyveres támadás másik verziója, a 3. cikk (f) pontjába foglalt „terület átengedése agresszió elkövetésére" tényállás analógiájára használt „ha egy állam megengedi, hogy területét fegyveres támadás elkövetésére használják fel" koncepció is a rendszer szerves részévé válhat[68]. Ezzel ráadásul nem csupán a szándékos területátengedések, hanem végső soron a megtűrés és a fellépés egyéb hiányai (pl. a fellépési képesség hiánya, a segítségnyújtás és közös fellépés kezdeményezésének elmaradása, „unwilling to prevent", vagy belenyugvás), vagyis az átengedés „passzív alakzatai" is lefedhetők volnának.
5. Az államfelelősségi szabályok[69] némi segítséget nyújthatnak az önvédelem szempontjából használt betudás megállapításához. Fontos azonban megjegyezni, hogy több okból is félrevezető a két jogintézményhez (államfelelősség és az önvédelem joga) tartozó „betudás" kifejezéseket összemosni. Az államfelelősség esetében a nemzetközi jog másodlagos normáiról van szó, az önvédelmi jog gyakorlása során pedig olyan elsődleges normákról beszélünk, melyek szervesen

[67] Lásd a 45. lábjegyzetet.
[68] Lásd pl. SIMMA: i.m. a „duplicate attacker" koncepciójáról, 799.o.

kapcsolódnak egymáshoz. Az önvédelem kérdése nem választható el a fegyveres támadás fogalmától, ez pedig közvetett alakzataként magába foglalja a küldő államnak történő betudás kérdését. Másrészt kiemelendő, hogy az önvédelem esetében nem felelősségi kérdésről van szó. Annak eldöntése természetesen fontos, hogy az adott támadás kinek tulajdonítható, de erre az önvédelem jogának megvannak a maga szokásjogi normái. A két jogintézmény mind logikájában, a szabályozási szintjében, mind végkimenetében, céljában gyökeresen eltér egymástól: egy fegyveres támadásra reagáló önvédelmi cselekmény soha nem szolgálhat szankcióként, annak a szükségesség és arányosság keretei között kizárólag a megtámadott állam védelmére kell szorítkoznia. A megtámadott állam létének biztosítása és védelme pedig logikusan vonja magával azt is, hogy az önvédelem körében alkalmazott betudás szintje az állami gyakorlat függvényében lehet tágabb is annál, amit az államfelelősségi szabályok esetenként megkövetelnek.

A Nemzetközi Bíróság a 9/11-i terrortámadások után is megerősítette, hogy a fegyveres támadás az erőszak alkalmazásának legsúlyosabb esete. Ennek következtében határvillongások 2001. szeptember 11. után sem minősülnek fegyveres támadásnak. Nem zárkózott el a bíróság azonban attól, hogy a **„események felhalmozódásának elmélete”** alapján a jövőben esetleg fegyveres támadásnak minősítsen kisebb, azonban sorozatosan, kisebb súlyú cselekmények láncolatát képző támadásokat[70].

A megelőző önvédelem terén is lehet némi mozgástér, bár szokásjogi változás a közvetlen veszélyekre vonatkozó, és így a fegyveres támadás bekövetkezését be nem váró felfogásra nincs kellő bizonyíték. A haditechnika fejlődése (pl. nukleáris fegyverek) és a terrorizmushoz kapcsolódó erőviszonyok-aszimmetriák miatt azonban irreális lenne megkövetelni az államoktól azt, hogy tétlenül várják meg, amíg egy fegyveres támadás ténylegesen bekövetkezik[71]. Ezt a tendenciát jól illusztrálja a 2005-ös ENSZ-reformjavaslat és a Főtitkár 2005-ös javaslata is, melyekben világossá teszik, hogy míg a preventív (nem közvetlen támadásra reagáló) „önvédelem” nem jogszerű, addig a preemptive (küszöbön álló támadásra reagáló) önvédelem szokásjogi úton[72], vagy akár az 51. cikk alapján[73] is jogszerű lehet.

[69] Az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságának 2001-es tervezete a 4-11. cikkek között foglalkozik az államoknak történő betudás egyes eseteivel, szigorúan államfelelősségi szempontból.
[70] DRC v. Uganda (2005) para 146., Olajfúrótornyok ügy, para. 64.
[71] HIGGINS: i.m., 242-243.o.
[72] High-level Panel Report, UN doc A/59/565 para 189-192.
[73] In Larger Freedom, UN doc A/59/2005 para 125.

Preventív cselekvés esetén egyedül a BT dönthet a fenyegetés komolysága, az elhárítás lehetséges más módjai, valamint a szükségesség és az arányosság tükrében[74].

Az önvédelem joga némi rugalmasságot abban a tekintetben is enged, hogy a fegyveres támadásnak nem kizárólag az államterület, valamint az állam szuverenitása alá tartozó egyéb területek ellen kell irányulnia. A Nemzetközi Bíróság joggyakorlatából úgy tűnik, egyetlen hadihajó ellen is el lehet követni fegyveres támadást, arra azonban még nincs világos válasz, hogy ugyanez igaz-e egy, vagy több kereskedelmi hajóra is[75]. Abban azonban nincs változás, hogy fegyveres támadás nem követhető el külföldön tartózkodó állampolgárokkal szemben. Ezek terrorcselekmények, melyek a nemzetközi büntetőjog (aut dedere, aut judicatre), az államfelelősség kérdéskörére, valamint a kollektív biztonság rendszerére, vagyis a BT-re tartoznak. Az állampolgárok védelmében más állam területén alkalmazott fegyveres erőszak kizárólag az önvédelem joga keretében lehetne jogszerű, mivel az általános erőszaktilalom tág értelmezése miatt az mindenképpen sértené a 2. cikk (4) bekezdését. Az önvédelem jogát viszont csak abban az esetben lehetne alkalmazni, ha külföldön tartózkodó állampolgárokkal szemben el lehetne követni fegyveres támadást. Mivel ezt a fegyveres támadás eredetileg nem tartalmazta, megfelelő szokásjogi bizonyítékokkal kellene ezt alátámasztani. 1945 óta csak néhány esetben került sor fegyveres erőszak alkalmazására, kifejezetten abból a célból, hogy egy állam megvédje állampolgárait egy másik állam területén. Még kevesebb esetben hivatkozott is az önvédelem jogára a beavatkozó állam, és egyetlen egy esetben sem jelentette azt a Biztonsági Tanácsnak[76]. Mivel egyes mentőakciók erkölcsi alapon legitimek voltak, ezért az ENSZ és a tagállamok többsége e mentőakciók egy részét nem ítélte el. Ez azonban sem a megfelelő állami gyakorlat, sem az opinio juris meglétét sem bizonyítja[77]. Ezen túl az 1979-es Túszszedés elleni nemzetközi egyezmény 14. cikkbe sem teszi lehetővé az érintett állam területi integritásának és politikai függetlenségének megsértését.

---

[74] A szóhasználat nem egyértelmű, az amerikai terminológia pont fordítva használja a preventív-preemptive szópárost. Joe Biden alelnök 2009. februárjában egyértelművé tette, hogy „We will strive to act preventively, not preemptively to avoid wherever possible a choice of last resort between the risk of war and the danger of inaction… Robert Gates védelmi miniszter pedig 2009. márciusában a következőket nyilatkozta: „The lessons learned with the failure to find the weapons of mass destruction and some of the other things that happened will make any future president very, very cautious about launching that kind of conflict or relying on intelligence… I think that the barrier, first of all, will be 'are we going to be attacked here at home?'"

[75] Olajfúrótornyok ügy, para. 64

[76] Lásd: 1960 Belgium-Kongo, 1964 Belgium-USA Kongo (Stanleyville és Paulis), 1976 Entebbe (az EC üdvözli, SC nem ítéli el), Grenada 1983, Panama 1989 (GA*: „flagrant violation of international law").*

Konklúzió

A nem-állami szereplők elleni közvetlen önvédelem koncepciója minden tekintetben gyenge lábakon áll, de védekezni természetesen mégis kell ellenük. Ennek egyik lehetséges (bár ultima ratio) módja az önvédelem, mint kivétel az általános erőszaktilalom alól. Gyakorlásához azonban két feltétel továbbra is szükséges, az önvédelem sine qua non feltétele a „fegyveres támadás": megfelelő mértékű támadásra és egy államnak történő betudásra van szükség hozzá. Az önvédelem jogát 9/11 után különösen nagy kihívás érte a Bush-doktrína, a War on terror és az Irak elleni 2003-as háború következtében. Mind a nem állami szereplők elleni közvetlen önvédelem koncepciója, mint a területileg érintett államoknak történő betudás lehetőségének drasztikus tágítása alapjaiban veszélyezteti az 1945 utáni nemzetközi jogi rendszert. George W. Bush adminisztrációjának nemzetközi jogi érvei gyengék és tarthatatlanok. Joe Biden alelnök és Robert Gates védelmi miniszter nyilatkozatai azt tükrözik[78], hogy az USA visszatérőben van a 9/11 előtti keretek közé. Némi változás azonban kimutatható az önvédelem jogában, a betudás szintje kissé tágult. Ennek pontos mértéke azonban még nem határozható meg, a Nemzetközi Bíróságra vár a nyitott kérdések megválaszolása. Az 1945 utáni rendszer továbbra is képes betölteni feladatát és kellően rugalmas ahhoz, hogy némi szokásjogi módosítással biztosítsa az érzékeny egyensúlyt a nemzetközi jog normativitásának fenntartása és az államok önvédelmi igényének hatékony biztosítása között.

[77] SIMMA: i.m., 132-133.o.

[78] Lásd Joe Biden alelnök beszédét a 2009. februári müncheni biztonságpolitikai konferencián (http://www.securityconference.de/Joseph-R-Biden.234.0.html?&L=1), vagy Robert Gates védelmi miniszter 2009. márciusi 12-i nyilatkozatát, http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2009/03/mil-090312-afps01.htm. Részletesebben: 73. sz. lj.